

СТЕФАН ВОДЯНИК

(Полтава)

ТВОРЧА СПАДЩИНА Ф. І. ТІТОВА У РУСЛІ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКО- ПЕДАГОГІЧНОГО ВЧЕННЯ

Розглянуто життєвий шлях і творчу спадщину відомого церковного діяча, педагога, історика Федора Івановича Тітова (1864-1935 рр.). Увага акцентується на основних чинниках формування освітньо-виховних і просвітницьких ідей ученого в контексті становлення й розвитку християнсько-педагогічного вчення.

***Ключові слова:** Ф. І. Тітов, виховання, навчання, освіта, педагогічні ідеї, діяльність, Київська духовна академія.*

В умовах інтеграції і глобалізації світового освітнього простору, культурної асиміляції педагогічна наука визначає пріоритети розвитку національної освіти, спрямованої передовсім на відродження духовних традицій українського народу.

Водночас, сучасні цивілізаційні перетворення зумовили й загострили соціально-педагогічні суперечності: між інформатизацією, технологізацією суспільства й падінням моральності через утрату духовних орієнтирів; між стійкими негативними тенденціями минулої доби в ставленні до церкви, яка була усунена від виховного процесу, і потребою суспільства залучитися до її гуманістичних просвітницьких здобутків; між потужним православно-виховним досвідом і його недостатнім дослідженням вітчизняною педагогічною наукою. Необхідність подолання соціально-педагогічних суперечностей спонукає до використання в сучасному навчально-виховному процесі педагогічних надбань християнства. У цьому контексті актуалізується потреба дослідження ролі православної церкви в розвитку освітньої справи й духовно-просвітницької діяльності окремих її представників.

Визначною за вагомістю науково-педагогічного доробку в царині духовно-морального виховання особистості є постать відомого церковного діяча, педагога, історика Федора Івановича Тітова (1864-1935 рр.). Ґрунтовний і системний аналіз його творчої спадщини в різних галузях гуманітарної науки допоможе уникнути білих плям у вітчизняному педагогічному процесі ХІХ-ХХ століть.

Ф. І. Тітов – протоієрей, настоятель Андріївської церкви (1905 р.), доктор церковної історії (1905 р.), професор (1909 р.), талановитий педагог, який понад 25 років, поєднуючи церковну й наукову діяльність, викладав історичні дисципліни в Київській духовній академії (1891-1918 рр.) та Белградському університеті (1920-1935 рр.) [1].

Науковий інтерес становлять ідеї Ф. І. Тітова щодо обґрунтування ролі й місця християнських освітньо-виховних традицій у розвитку людства, важливості забезпечення церковно-народного характеру діяльності навчальних закладів, значення християнського вчення у формуванні духовно-моральної сфери особистості, її національної свідомості. Проте ім'я Ф. І. Тітова залишається невідомим широкому педагогічному загалові. Тому *мета* нашого дослідження полягає у висвітленні його життєвого шляху й основних творчих здобутків.

У ході наукового пошуку встановлено, що дослідниками проаналізовано біографічний (С. Білокінь, А. Нів'єр, В. Ульяновський), історичний (В. Кубійович, К. Крайній) і богословський (О. Браславець, Р. Казимирович, Д. Шльонський) аспекти діяльності мислителя, зокрема в контексті православної культури. Стислі біографічні відомості про життя і діяльність вченого подано в енциклопедичному словникові Ф. Брокгауза й І. Ефрона. У фундаментальних історико-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі виховання особистості на православних засадах, провітницьку діяльність Ф. І. Тітова розкрито побіжно (В. Александрова, А. Бойко, Є. Бондаревська, М. Євтух, В. Пащенко, Т. Рогова, Т. Тхоржевська, В. Фазан та ін.).

Федір Тітов народився 8 лютого 1864 р. в сім'ї Іоана Тітова – священика Хрестовоздвиженської церкви с. Черкаського Порічного Суджанського повіту Курської губернії. І. Тітов був неординарним сільським пастирем, який захоплювався літературною творчістю в галузі богослов'я. Його повчання сільським прихожанам як зразкові були опубліковані в Курських Єпархіальних відомостях. І. Тітов також цікавився історією і свій інтерес прищепив синові Федору, який згадував: «... он был талантливым рассказчиком, увлекавшим своих собеседников, а в домашней обстановке – своих детей занимательными повествованиями на темы преимущественно исторического характера» [2, арк. 1].

У 1875 р. педагог розпочав навчання в нижчому духовному училищі, яке знаходилося у повітовому містечку Обояні. Ф. Тітов був талановитим і успішним учнем. На все життя педагог зберіг найтепліші спомини про цей навчальний заклад, який став для нього другою домівкою, передусім, завдяки добрим і уважним наставникам: М. Красницькому, І. Попову, І. Єршову, М. Четверикову та ін. Згодом, у 1916 р., з нагоди святкування 100-річного ювілею Обоянського духовного чоловічого училища Ф. Тітов заснував власну іменну стипендію для найбільш убогих учнів. Він постійно надсилав до училища свої книги, мав намір передати частину своєї бібліотеки.

У 1880 р. Ф. Тітов вступив до Курської духовної семінарії. Тут його викладачами були вихованці Київської та Санкт-Петербурзької духовних академій: протоієрей Матфей Невський (ректор), В. Ключарев (інспектор), Я. Новицький (викладач філософії), М. Сенаторський (викладач історії Церкви), І. Троїцький, О. Бронзов, А. Богословський (викладачі Священного Писання). Під їх впливом формувалося наукове мислення Ф. Тітова, його вміння аргументовано відстоювати власну думку й найголовніше – прагнення до удосконалення своєї особистості.

Крім цього, вирішальне значення на моральне й духовне виховання педагога справила церковна й художня література. Дослідження авторських архівних матеріалів дозволяє зробити висновки щодо його інтересів і оцінки прочитаного. Серед спеціальної літератури Ф. Тітов виділяв такі праці: «Жизнь Иисуса Христа» Фаррара, «Апологетика» С. Рождественського, «Основы богословия» Г. Спенсера, «Что такое философия» П. Кудрявцева, «Святая Земля» М. Олесницького, «Христианская апологетика» Геттингера та ін. Велике враження на педагога справили романи Ф. Достоєвського «Преступление и наказание», «Униженные и оскорбленные», «Братья Карамазовы», а також «Фауст» Гете.

Курську духовну семінарію Ф. Тітов закінчив у 1886 р. і за відмінні успіхи в навчанні отримав право обрати вищий навчальний заклад. Він висловив бажання отримувати освіту в Київській духовній академії. Таке рішення юнак

приймав зважаючи на позитивні рекомендації свого батька, який свого часу прийняв навчатися саме в цьому навчальному закладі.

Упродовж навчання Ф. Тітов виявив себе як талановитий молодий дослідник у сфері філософії, патристики та історії церкви. У цей час ним була підготовлена низка наукових праць: «Какие грамматические формы речи могут быть выведены из логических законов о форме мысли, а какие не могут, – и почему?» (1887), «Пасхальные послания Св. Афанасия Великого и их историко-богословское значение» (1887), «Критика возражений так называемых полигенистов» (1888).

Зауважимо, що в 1889 р. Ф. Тітов уперше звернувся до педагогічної проблематики й підготував історико-педагогічну роботу «Христианское образование русских князей в X-XIII вв.». Основу джерельної бази дослідження склали давньоруські літописи (особлива увага приділялася «Повчанню Володимира Мономаха») і церковна література (Псалтир, Книга Іова, Притчі Соломона, твори св. Василя Великого). Автор умотивовано довів виключний вплив релігійного виховання на свідомість князівської еліти.

Вагоме значення у формуванні педагогічних ідей Ф. Тітова мали його наставники у Київській духовній академії. Він із вдячністю згадував викладачів історії Церкви – І. Малишевського і М. Ковальницького, викладача теорії і історії проповідництва – В. Певницького, викладача історії філософії – П. Линицького, викладача церковного права – П. Лашкарева. З особливою пошаною він ставився до ректора, видатного вченого у сфері догматичного богослов'я – єпископа Сильвестра (Мальованського).

У 1890 р. рада Київської духовної академії прийняла рішення про доцільність науково-педагогічної підготовки Ф. Тітова до професорського звання на кафедрі стародавньої загальної громадянської історії. Тому 1891 р. його було призначено виконуючим обов'язки доцента кафедри загальної громадянської історії. Згодом, у 1894 р., наукова праця Ф. Тітова «Первое послание св. апостола Павла к фессалоникийцам. Опыт исагогико-критико-экзетического исследования» була захищена як магістерська дисертація з богослов'я, що, у свою чергу, стало підґрунтям для затвердження ученого в званні доцента.

Непересічні події сталися в житті Ф. Тітова у 1896 р.: 1 липня ректор Київської духовної академії єп. Сильвестр здійснив обряд його рукопокладення, а 8 липня, згідно з проханням його наставників, митрополит Іоанікій призначив Федора Івановича священником київської церкви св. апостола Андрія Первозванного. Водночас педагог продовжував викладання в Київській духовній академії стародавньої загальної громадянської історії. У 1905 р. в результаті плідної дослідницької та науково-педагогічної діяльності Ф. Тітова було затверджено в званні штатного екстраординарного професора.

Упродовж 1894-1904 р. учений опублікував низку фундаментальних праць, присвячених історії та видатним діячам Київської духовної академії «Воспоминания о пресвященном Иннокентии Борисове, как ректоре Киевской Духовной Академии» (1895), «Макарий (Булгаков), архиепископ Харьковский и Ахтырский (1859-1868 гг.)» (1897), «Святой мученик Макарий, митрополит Киевской Руси» (1897), «Об отношении святителей Феодосия Черниговского, Дмитрия Ростовского и Иннокентия Иркутского к Киевской Духовной Академии и о значении их иерархической деятельности для всей Русской Церкви» (1898), «Высокопреосвященный Иоанникий, митрополит Киевский и Галицкий в отношении к Киевской Духовной Академии» (1899), «Преосвященный

Иннокентий Борисов, архиепископ Херсонский и Таврический как ректор Киевской Духовной Академии» (1900) та ін.

2 червня 1905 р. Ф. Тітов представив на розгляд ученої ради докторську дисертацію. Це була двотомна праця з церковної історії «Русская Православная Церковь в Польско-Литовском государстве в XVII-XVIII вв. (1654-1795). Опыт церковно-исторического исследования. Т. 1. Западная Русь в борьбе за веру и народность в XVII-XVIII вв.; Т. 2. Киевская метрополия-епархия в XVII-XVIII вв. (1686-1797)». У ході наукового пошуку вчений опрацював 746 документальних джерел із 23 архівів – Відня, Дрездена, Кракова, Львова, Москви, Санкт-Петербурга тощо. Згодом, 3 жовтня цього ж року, Ф. Тітова було призначено позаштатним ординарним професором, а у 1909 р. – затверджено в званні штатного ординарного професора. Певний час учений виконував обов'язки інспектора (1908 р.) і навіть ректора (28 червня – 1 серпня 1909 р.; 6 липня – 10 серпня 1910 р., 16 червня – 1 серпня 1912 р.). У 1912 р. Ф. Тітов увійшов до складу Правління Київської духовної академії.

Федір Іванович користувався великим авторитетом серед студентів. Його лекції, завжди збагачені фактичним матеріалом, у тому числі й архівним знахідкам ученого, звертали увагу слухачів й збуджували науковий інтерес. Педагог сумлінно готувався до лекцій, про що свідчать чисельні авторські конспекти з курсів, які ним викладалися. В архіві Ф. І. Тітова до наших днів збереглися: лекції зі стародавньої громадянської історії (1891-1895 рр.), лекції з загальної церковної історії, програма лекцій морального богослов'я (1898-1908 рр.) та конспекти лекцій з історії Руської Церкви (1896-1919 рр.). Крім лекційних курсів, педагог проводив семінарські заняття, керував науковою роботою студентів. Приміром, його учнем був відомий історик церкви О. Лебедев, який під керівництвом Ф. Тітова захистив кандидатську дисертацію.

Науково-педагогічна діяльність і дослідницька ерудиція ученого зумовили зростання його авторитету в Навчальному комітетові при Священному Синоді. У зв'язку з цим у 1916 р. архієпископ Сергій (Старгородський) звернувся до Ф. Тітова з проханням допомогти у доборі матеріалів та укладанні церковно-історичної хрестоматії для викладання церковної історії у світських середній навчальних закладах. На жаль, події Першої світової війни порушили плани вченого щодо підготовки цього видання.

Зважаючи на складну соціальну ситуацію, Ф. Тітов призупинив наукові й педагогічні пошуки, добровільно взявши на себе низку обов'язків по воєнному відомству. Учений був залучений до роботи Комісії щодо перегляду стану управління окупованими областями Австро-Угорщини. У складі комісії педагог здійснював перевірку шпиталів, богослужінь у церквах, займався проблемою біженців.

Восени 1917 р. Ф. Тітов повернувся до педагогічної діяльності в Київській Духовній Академії, але мирне життя в тогочасному суспільстві було вже неможливе. Київська Духовна Академія залишалася єдиним вищим навчальним і науковим закладом на території УНР. У її стінах зібралися кращі представники церковної науки й інтелігенції, найбільш освічена частина духовенства. Це значною мірою зумовило активну участь професорсько-викладацького складу (Д. Богдашевський, А. Булгаков, П. Кудрявцев, М. Маккавейський та ін.) й студентства в громадсько-просвітницькому житті України в період революційних потрясінь.

Аналіз фундаментальних праць Ф. Тітова, таких як «Духовные школы Курско-Белгородской епархии (1895 р.), «Очерки из истории Киевской духовной академии» (1897 р.), «История духовных школ Курско-Белгородской епархии в связи с историей русского духовного просвещения вообще в течение XVIII и XIX веках» (1897 р.), «К вопросу о значении Киевской академии для православия и русской народности в XVII-XVIII вв.» (1903 р.), «Преобразование духовных академий в России в XIX веке» (1906 р.), «Церковь, пастырство и общество в современной жизни» (1906 р.), «К истории Киевской духовной академии в XVII-XVIII вв.» (1909 р.), «Киевская академия в эпоху реформ (1796-1819)» (1910-1915 рр.), «Очерки по истории русского книгопечатания и книгописания» (1910-1913 рр.), «Памяти П. Д. Юркевича, бывшего ученика и профессора Киевской духовной академии» (1911 р.), «Русский царствующий дом Романовых в его отношениях к Киевской духовной академии. 1615-1913 гг.» (1914 р.), «Память о святом равноапостольном князе Владимире в Императорской Киевской духовной академии, в связи с характеристикой нравственно-воспитательного дела в старой Киевской академии» (1916 р.), «Типография Киево-Печерской Лавры. Исторический очерк» (1916 р.) «Стара вища освіта в Київській Україні XVI – поч. XIX вв. (1924 р.), «Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.)» (2003 р.), дає підстави стверджувати, що ученим розроблено історико-педагогічні засади становлення й розвитку вітчизняної системи освіти. Зауважимо, що особливу увагу він приділяв дослідженню генези Київської духовної академії у світлі християнсько-педагогічного вчення. У той час це був єдиний вищий духовний навчальний заклад Російської імперії, який мав на чолі лише архімандритів і єпископів.

У ході наукового пошуку встановлено, що Ф. І. Тітов був членом Церковно-археологічного товариства і Богоявленського братства (1891 р.), товариства Нестора Літописця при Київському університеті (1897), Київського відділення Слов'янського благодійного товариства (1897), Київського духовно-цензурного комітету (1898), почесним членом Київського відділення Єпархіального училищної ради (1901), Київського релігійно-просвітницького товариства (1907), Київського відділення Імператорського російського військово-історичного товариства (1909), Курського церковно-історичного і археологічного товариства (1912), Володимирської архівної комісії (1914), Київського єпархіального Свято-Володимирського братства (1914), Київської вченої архівної комісії (1914) та ін. Крім цього, Ф. І. Тітов ініціював створення церковно-археологічного музею в Київській Лаврі (1918), входив до складу комісії по вивченню й ремонту Св. Софії (1918).

Із наступом військ Директорії наприкінці 1918 р. вчений був змушений полишити Київ і виїхати до Одеси. У 1919 р. на запрошення Белградського університету Ф. Тітов вирушив до Сербії. Тут він обіймав посаду ординарного професора на богословському факультеті й викладав історію Російської Церкви, історію Старого й Нового Заповіту, догматику. За словами сербського дослідника Томи Міленковича: «Учені з таким авторитетом і багажем знань могли скласти честь будь-якому, навіть найпрестижнішому університетові» [4, с. СХХІV]. 20 грудня 1935 р. Ф. Тітов пішов із життя, похований на російському кладовищі в Белграді.

Дослідженням з'ясовано, що за плідну науково-педагогічну й пастирсько-просвітницьку діяльність Ф. І. Тітов був відзначений званням заслуженого професора Київської духовної академії (1916 р.), а також нагороджений сріб-

ною медаллю в пам'ять імператора Олександра III (1895 р.), орденом св. Станіслава III ступеню (1895 р.), орденами св. Анни III і II ступенів (1908, 1911 рр.), орденами св. Володимира IV і III ступенів (1914, 1916 рр.) [3].

Отже, результати дослідження переконають, що творча спадщина Ф. І. Титова в єдності її теоретичного (богословські, історико-педагогічні та біографічні наукові праці) й практичного (науково-педагогічна, церковно-просвітницька, видавнича, благодійницька діяльність) складників відображає розвиток християнсько-педагогічного вчення кінця XIX – першої чверті XX ст., спрямованого на обґрунтування православного підходу до розв'язання проблем освіти й виховання, визначення православних засобів його реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білокінь С. І. Титов Ф. І. / С. І. Білокінь // Українська радянська енциклопедія [видання друге]. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1984. – Т. 11. – Книга перша. – С. 254.
2. Титов Ф. Автобіографія / Ф. Титов // ІР НБУВ, ф. 175, ед. 1, л. 1.
3. Титов Ф. И. // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – СПб. : Типография Акц. Общ. «Издательское дело», Брокгауз – Эфрон, 1901. – С. 257.
4. Титов Ф. И. Императорская Киевская Духовная Академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.) : Историческая записка / сост. Ф. Титов. – К. : Гопак, 2003. – 688 с.

СТЕФАН ВОДЯНИК

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Ф. И. ТИТОВА

В РУСЛЕ РАЗВИТИЯ ХРИСТИАНСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ

Рассмотрен жизненный путь и творческое наследие известного церковного деятеля, педагога, историка Федора Ивановича Титова (1864-1935 гг.). Внимание акцентируется на основных факторах формирования образовательно-воспитательных и просветительских идей ученого в контексте становления и развития христианско-педагогического учения.

Ключевые слова: Ф. И. Титов, воспитание, обучение, образование, педагогические идеи, деятельность, Киевская духовная академия.

STEFAN VODYANYUK

F. I. TITOV'S CREATIVE HERITAGE IN BACKGROUND

OF DEVELOPMENT OF CHRISTIAN-PEDAGOGICAL STUDIES

In the conditions of integration and globalization of outer educational space, cultural assimilation pedagogical science determines priorities of development of the national education foremost to the revival of spiritual traditions of the Ukrainian people.

At the same time, modern civilization transformations have stipulated and sharpened social-pedagogical contradictions: between informatization, grow of society's technology and falling morality because of the loss of spiritual reference-points; between strong negative tendencies of past years in attitude to church which was removed from educational process, and the necessity of society to be brought to its humanistic elucidative achievements; between powerful Orthodox educational experience and its insufficient research by native pedagogical science. The necessity of overcoming social-pedagogical contradictions induces usage of pedagogical acquisitions of Christianity in the modern educational process. In this context the requirement of research of role of the Orthodox Church in development of educational sphere and spiritually-elucidative activity of its separate representatives grows.

Figure of the known church negotiator, teacher and historian Fedir Ivanovych Titov (1864-1935) is outstanding by meaningfulness of his scientific pedagogical work in the sphere of spiritually-moral education of personality. Detailed and system analysis of his creative inheritance in different areas of humanitarian science will help to avoid white spots in the domestic pedagogical process of the 19-20th centuries.

F. I. Titov was an archpriest, abbot of the Andry Church (in 1905), doctor of church history (in 1905), professor (in 1909), talented teacher, who over 25 years, combining church and scientific activity, taught historical disciplines at the Kyiv Spiritual Academy (1891-1918) and Belgrade University (1920-1935).

Scientific interest is represented by the ideas of F. I. Titov concerning the ground of the role and place of Christian educational traditions in development of humanity, importance of providing church-folk character of activity of educational establishments, its importance in forming of spiritually-moral sphere and national consciousness of personality.

F. I. Titov was the member of Church Archaeological Association and God's Sign Fraternity (in 1891), Society of Nestor Chronicler at the Kyiv University (1897), Kyiv branch of Slavic benevolent society (1897), Kyiv Spiritually-Censorial Committee (1898), the honoured member of the Kyiv branch of the Diocese Seminary Board (1901), Kyiv Religiously-Elucidative Society (1907), Kyiv branch of Emperor's Russian Military Historical Society (1909), Kursk Church-Historical and Archaeological Society (1912), Volodymyr's Archive Commission (1914), Kyiv Diocese Saint Volodymyr Fraternity (1914), Kyiv Scientific Archive Commission (1914) etc.

For profitable scientifically-pedagogical and pastor-elucidative activity F. I. Titov was marked the rank of the deserved professor of the Kyiv Spiritual Academy (in 1916).

Keywords: *F. I. Titov, learning, upbringing, education, pedagogical ideas, activity, Kyiv Spiritual Academy.*

Одержано 22.09.2014, рекомендовано до друку 9.10.2014.